

Voor zijn studie over Nederland uit 1995 viel nog te verteren dat hij vooral inspiratie uit zijn eigen ervaring leek te putten, waardoor over de feitelijke onjuistheden heen gelezen kon worden (zie W. Dolfsma, *Valuing pop music*, Delft 1999). Nu gaat dat echter storen. Songteksten worden gebruikt als argument om maatschappelijke ontwikkelingen te verklaren, de obligate afbeelding van Phil Bloom naakt op de televisie om aan te tonen hoe vooruitstrevend Nederland was: Amsterdam korte tijd in de jaren zestig het centrum van de wereld. Maar was dat nu vóórdat San Francisco dat werd (p. 151), of kwam Amsterdam ná deze *city of love* (p. 63)? Op dergelijke momenten gaat de schoen toch wel erg wringen. De ontwikkelingen in Groot-Brittannië of de Verenigde Staten analyseren op grond van algemene bronnen zoals in Nederland beschikbaar en enkele studies door anderen opgetekend is tot daar aan toe. Nederland en Amsterdam alsnog serieus tot magisch centrum van de wereldwijde jaren zestig uitroepen zonder dat tenminste te staven aan visies van buiten is toch wat al te boud. Modelleerden de Amerikaanse hippies zich inderdaad aan de Amsterdamse provo's (p. 23)?

Qua opbouw en argumentatietrant geeft het boek een ruwe indruk. Waarom in een inhoudelijk, empirisch hoofdstuk (hoofdstuk 3) ineens een discussie met James Kennedy aangaan? Wat verder bevreedt aan die discussie is dat Righart Kennedy verwijt een *whig history* te schrijven omdat Kennedy eerder continuïteit dan discontinuïteit ziet. Dit is niet de gangbare invulling van dit begrip, terwijl het wel een stevig verwijt is aan het adres van een historicus. Zou dit deel van de tekst bij een grondiger redactie door Righart zelf, zijn gewijzigd of gesneuveld?

Luykx en Pas, voormalig leermeester en respectievelijk leerling van Righart, bezorgden het werk van Righart. Zij stellen dat Righart vond dat het boek 'in principe gereed voor uitgave' was, maar wijzen ook op het 'onaffe' karakter van het werk. Desondanks is de bewerking minimaal geweest. De tekst die zij aantreffen vonden ze 'helder en toegankelijk', en aan het notenapparaat 'ontbrak nauwelijks iets' (p. 4). Men heeft de spelling gecontroleerd, hier en daar een zin ingekort, een index, inleiding en uitleiding toegevoegd (p. 7). De minimale inzet bij deze bezorging is jammer, want de tekst en inhoud had ook in geval van een naar beneden bijgesteld ambitieniveau nog het nodige werk kunnen gebruiken. Een vollediger en kloppende index was nuttig geweest, evenals een strakkere redactie, en vooral meer empirische onderbouwing. Anderzijds, dit boek is misschien wel eerder voor een publiek bedoeld dat zich door dit soort academische *nitty-gritty* discussies niet laat afleiden. En eigenlijk is Righart toch misschien meer een maatschappijcriticus en essayist. De karakterisering van onze huidige samenleving als 'juventocratie' (p. 47) is een mooie taalkundige vondst. Nederland heeft helaas weinig traditie op dat terrein.

Wilfred Dolfsma

Erasmus Universiteit Rotterdam en Universiteit Maastricht

Willem Melching, *Van het socialisme, de dingen die voorbij gaan. Een geschiedenis van de DDR* (Amsterdam: Bert Bakker, 2004) 336 p. ISBN 9035126750

Vijftien jaar na het verdwijnen van de *Deutsche Demokratische Republik* (DDR) is de interesse voor de Oost-Duitse arbeiders- en boerenstaat onverminderd groot. Er verschijnen in Duitsland vrijwel dagelijks nieuwe studies over de DDR. Jubileumdata, zoals onlangs de vijftigste herdenking van de volksopstand van 1953, zijn stevast aanleiding

voor een stortvloed aan publicaties en media-aandacht. Met het door de historicus Willem Melching geschreven *Van het socialisme, de dingen die voorbij gaan* is er nu ook in het Nederlands een geschiedenis van de DDR beschikbaar. In zes chronologisch geordende hoofdstukken doorloopt Melching het Oost-Duitse verleden, waarbij de politieke ontwikkelingen de rode draad vormen. Er is veel aandacht voor de opbouw van het communistische regime en de betrekkingen met West-Duitsland, maar ook de oppositie tegen het DDR-bewind, de planeconomie en het culturele leven komen ruim aan bod. Het resultaat is een compact, toegankelijk geschreven werk dat een helder overzicht van de Oost-Duitse geschiedenis biedt.

Melching karakteriseert die geschiedenis als 'permanent crisismanagement' (p. 13). De DDR, zo stelt hij in zijn inleiding, verkeerde vanaf de eerste dag van haar bestaan in een crisis en is daar eigenlijk nooit meer uit geraakt. Het is volgens hem dan ook niet de vraag waarom de DDR ten onder is gegaan, maar hoe zo'n onpopulair en in veel opzichten weinig succesvol regime het toch nog veertig jaar heeft kunnen uithouden. Het antwoord zoekt hij in vijf 'pijlers' die de DDR al die tijd overeind hebben gehouden: de Sovjet-Unie, de Bondsrepubliek, de economie, de communistische partij en het onderdrukingsapparaat. Toen eind jaren tachtig deze pijlers allemaal tegelijk begonnen te wankelen, waren de dagen van de DDR geteld.

Het voordeel van dit interpretatieschema is dat het bijzonder overzichtelijk is, maar dat gaat af en toe wel ten koste van de nuance. Er vallen bijvoorbeeld vraagtekens te zetten bij Melchings typering van de Bondsrepubliek als een pijler onder de DDR. Inderdaad verschaftte de West-Duitse *Ostpolitik* van de jaren zeventig de DDR de zo hardnekkig nagestreefde internationale erkenning, maar dat veranderde niets aan de permanente Duits-Duitse concurrentiestrijd, die op de lange termijn de DDR de das heeft omgedaan. Dat komt goed naar voren uit het door Melching bijzonder duidelijk beschreven economische beleid van de DDR. Voor Oostblokbegrippen was de economische balans lange tijd uitstekend, maar toch kon alleen de bouw van de Berlijnse Muur de massale uittocht naar het welvarende Westen stoppen. Om de bevolking tevreden te stellen ging Erich Honecker met geleend geld consumptiegoederen subsidiëren, waardoor broodnodige investeringen achterwege bleven. Een in hoog tempo verouderde industrie en een torenhoge schuldenlast waren het gevolg. Alleen met behulp van West-Duitse kredieten kon een faillissement nog even worden uitgesteld. De Bondsrepubliek was dus op sommige momenten een stabiliserende factor voor het DDR-regime, maar vormde door de magneetwerking die zij op de Oost-Duitse burgers uitoefende tegelijkertijd een existentiële bedreiging. Die ambivalentie wordt door Melching niet ontkend, maar komt in een begrip als pijler niet goed tot uitdrukking.

Van het socialisme, de dingen die voorbij gaan houdt niet op met de val van de Muur en de Duitse eenwording, maar behandelt ook het verenigde Duitsland. In vogelvlucht passeren de spanningen tussen de 'oude' en de 'nieuwe' burgers van de Bondsrepubliek, het langzame economische herstel van het Oosten, de moeizame juridische afrekening met het DDR-bewind en de debatten over heikele kwesties zoals de omgang met de dossiers van de Stasi, de beruchte Oost-Duitse geheime dienst, de revue. Melching is opmerkelijk positief over de huidige trend de DDR door een roze bril te bekijken, waarbij de populaire cultuur van toen en allerlei typisch Oost-Duitse merken en gebruiksvoorwerpen geliefd zijn als nooit tevoren. De vraag dringt zich op of er geen twijfelachtige kanten aan deze *Ostalgie* zitten. Hoewel er in het huidige Duitsland nauwelijks iemand te vinden is die de DDR terug wil, heeft de aanhoudende economische tegenspoed het aanvankelijk onder Oost-Duitsers zo grote vertrouwen in demo-

cratie en markteconomie behoorlijk op de proef gesteld. Een gepolitiseerde vorm van *Ostalgie* kan die scepsis versterken. Toch gaat het hier volgens Melching in de meeste gevallen om een ‘onschuldig fenomeen’, ingegeven door het begrijpelijke verlangen vooral aan de aangename, vertederende en koddige kanten van de DDR terug te denken (p. 285). Uit de weemoedige titel die hij zijn boek heeft meegegeven kan men opmaken dat dergelijke gevoelens ook Melching zelf, die vaak in de DDR is geweest, niet geheel vreemd zijn. Zijn boek bewijst echter dat een milde vorm van *Ostalgie* niet gepaard hoeft te gaan met een rooskleurig beeld van de Oost-Duitse staat.

Filip Bloem
Universiteit Leiden

Klaas van Berkel, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam, 2005) 650 p. ISBN 903512684x

Van de Universiteit van Amsterdam, de Universiteit Utrecht en de Vrije Universiteit zijn inmiddels monografieën verschenen over hun geschiedenis in oorlogstijd. Hierin verhouden de auteurs zich op verschillende wijze tot de interpretatie van Blom van de Tweede Wereldoorlog. Nu is ook de geschiedenis van de Groningse universiteit in oorlogstijd verschenen, van de hand van de Groningse hoogleraar Nieuwste Geschiedenis Klaas van Berkel. Zijn aanpak is origineel, verhelderend en belangwekkend. Van Berkel kiest voor een cultuurhistorische benadering die de geschiedenis van de idee van de universiteit als leidraad neemt om het handelen van studenten en hoogleraren voor, in en na de oorlog te begrijpen. De langzame structurele transformatie van elite-universiteit naar massa-universiteit vormt het kader waarin zijn verhaal zich afspeelt. De ideeën, denkbeelden, wensen en illusies, waarmee studenten en hoogleraren op dit proces reageerden en waarmee zij identiteiten voor zichzelf en hun instelling creëerden, bepaalden hun handelen in en na de oorlog. Dit zelfbeeld der historische actoren is noodzakelijk om hun handelen te begrijpen en uiteindelijk ook te beoordelen.

De kern van het boek wordt gevormd door het idee van de ‘academische gemeenschap’, dat in de jaren dertig in het kader van een algemener verlangen naar gemeenschap nieuw leven in werd geblazen. Dit verlangen naar gemeenschap drukte een kritiek uit op de verkokerde, individualistische, liberale samenleving. Het manifesteerde zich aan de Groningse universiteit onder meer in het streven naar volkseenheid, naar een nauwere band tussen universiteit en samenleving, in de volkshogeschoolgedachte, in het streven naar lichamelijke opvoeding voor studenten, in het ontstaan van het eerste Sociologische Instituut van Nederland (met Plessner en Hofstee), in de academische belangstelling voor volkskunde (onder de bezielende leiding van de Germanist Kapteyn), in belangstelling voor de Groningse cultuur en de Groningse gemeenschap, in een heimelijke bewondering voor het élan dat Duitsland ten toon spreidde, in hernieuwde pogingen van het Corps alle studenten in zich op te nemen, maar ook in de oprichting van een studentenvereniging voor ongeorganiseerden.

Na de Duitse inval wordt dit streven naar academische gemeenschap omgezet in een universitaire ideologie (mijn terminologie) door een druk bezochte en zeer succesvolle zomerconferentie in het oude klooster van Ter Apel, waar studenten en docenten de ware academische gemeenschap beleefden. De geest van Ter Apel beloofde een nieuwe universiteit en een nieuw Nederland. Het spoorde geheel met het aanvanke-